

RESPOSTES A LES PREGUNTES DEL QÜESTIONARI

1. En la presentació de la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», foren formulades vuit preguntes, que hom pot veure en les pàgines inicials de la *Crònica* al començament d'aquest volum (pp. 8-10). A fi d'augmentar la claredat i la comoditat del lector, serà reproduït després d'aquesta introducció el text de cada una de les preguntes, escrit en lletra cursiva, després del qual vindran les respostes, disposades seguint l'ordre alfabètic del (primer) cognom dels respectius autors.

2. Hom trobarà en les dites respostes referències als estudis que en forma de fascicles independents, ja abans de la «I Trobada...» foren distribuïts en redacció i compaginació pràcticament definitives i són reproduïts en aquest volum. També seguint l'ordre alfabètic del (primer) cognom dels respectius autors, són els quatre següents:

I. Jaume MENSA I VALLS, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'Expositio super Apocalypsi. Anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova* (pro manuscripto), Barcelona 1994, pp. 1-92.

II. Josep PERARNAU I ESPELT, *Problemes i criteris d'autenticitat d'obres espirituals atribuïdes a Arnau de Vilanova* (pro manuscripto), Barcelona 1994, pp. 3-75.

III. Gian Luca POTESTÀ, *Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del Pastore Angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani* (pro manuscripto), Barcelona 1994, pp. 175-223.

IV. Jaume de PUIG I OLIVER, *Unes prediccions pseudo-arnaldianes del segle XV. Edició i estudi* (pro manuscripto), Barcelona 1994, pp. 225-299.

Quan en les pàgines d'aquestes respostes hom faci referència al text tal com es troba en algun dels quatre fascicles acabats d'esmentar, la referència serà a la corresponent xifra romana de les quatre que més amunt precedeixen la respectiva fitxa bibliogràfica, a la qual seguirà el número aràbic de la pàgina, totes dues xifres dins parèntesis quadrats; així [I, 40] correspondria a la pàgina 40 de l'estudi d'En Jaume Mensa; en canvi, les referències a pàgines soles, sense afegit, remetent a les del present volum; normalment es trobaran així: ([I, 40] = 148).

Les referències a l'*Expositio Apocalypsis* remetent a l'edició *Expositio super Apocalypsi* (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Scripta Spiritualia, I), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1971, 306 pp.

Les vegades que hom citi la *Confessió de Barcelona*, ho farà en relació al text publicat dins Arnau de VILANOVA, *Obres catalanes*. Volum I: *Escripts religiosos* («Els Nostres Clàssics, A», 53-54), Barcelona, Editorial Barcino 1947, 101-139.

I

Els criteris externs per a judicar de l'autenticitat arnaldiana d'una obra s'han de limitar a les llistes ofertes pels documents contemporanis indicats en les pàgines 27-46 (o per d'altres de reduïbles a aquests); o s'hi ha d'afegir l'arquetipus del manuscrit de l'Arxiu General dels Carmelitans de Roma, tal com diu la pàgina {III, 176} = 289?

JAUME MENSA:

Penso que l'actual manuscrit de l'Arxiu General dels Carmelitans de Roma —amb algunes obres d'Arnau de Vilanova— no és comparable amb el Vat. lat. 3824 i/o amb les llistes d'obres arnaldianes de Perusa i Bordeus. Aquestes dues llistes d'obres i el dit manuscrit vaticà ens ofereixen el conjunt d'obres arnaldianes escrites en llatí «de evangelica veritate» fins al 1305 (estiu). Foren elaborats amb especial cura per tal d'ésser presentats a les màximes autoritats eclesiàstiques. En canvi, l'actual manuscrit dels Carmelitans és molt tardà (s. XV).

L'existència del colofó amb data (març del 1304), al final d'una obra no arnaldiana sinó de Joaquim de Fiore, segons la meua modesta opinió, no permet d'afirmar l'existència d'un manuscrit antígraf d'Arnau de Vilanova anterior a aquella data i *amb el mateix valor que els altres dits manuscrits arnaldians*. Per què no interpretem que el colofó es refereix simplement al «Liber exortatorii iudeorum»? («Explicit liber exortatorii iudeorum anno domini m.ccc.iii. indictione iii die 2 marcii que fuit prima dies xl»).

En cas, però, que algun dia sortís el manuscrit que serví de base de l'actual Carmelità i es demostrés que efectivament fou escrit en la data esmentada, sota la supervisió directa d'Arnau de Vilanova amb la pretensió de fer un veritable elenc de les seves obres, l'hauríem de considerar de valor semblant als esmentats. Atès l'estat actual de les coses, per ara aquesta hipòtesi no em sembla versemblant.

JOSEP PERARNAU:

Crec que cal fer una constatació: durant els dies d'aquesta «I Trobada...», no ha estat assenyalat cap nou document relatiu a l'autenticitat de les obres religioses d'Arnau de Vilanova. Per tant, en l'estat actual dels estudis, els únics documents a base dels quals s'ha de provar per crítica externa l'autenticitat arnaldiana de les dites obres són els indicats en les primeres pàgines del primer article ([II, 4-16] = 27-39).

Quant al manuscrit del Convent Carmelità Calçat de Roma, de l'antígraf del qual el prof. Potestà afirmava que era «da collocarsi nel manipolo dei manoscritti [arnaldians] più antichi (e autorevoli)» ([III, 176] = 289), vaig presentar als assistents aquesta nota, que reprodueixo:

«EL MS. CARMELITÀ I ELS MSS. ARNALDIANS PRIMITIUS

«A diferència del Carmelità, el Cors. 40.E.3. només té una obra amb les cartes que l'acompanyen.

«El Vat. lat. 9968 no és un volum arnaldià, ans només ho són els dos plecs centrals, els 4 i 5; i només té una obra [en aquests dos casos, per tant, la comparació no té sentit]

«La comparació pot ésser establerta entre:

Borgh. 205; *Praesent. coram*

Camerario; *Prae. Clementi V*;

i Vat. lat. 3824, d'una banda i

Carmel. III. Varia 1 de l'altra

1. *Alphab. cathol.*

Manca

2. *De prud. cath. scolarium*

Manca

3. *De temp. adv. Antichristi*

De temp. adv. Antichristi

4. *De myst. cymbalorum*

De myst. cymbalorum

5. *Tract. epist. christini*

Manca

6. *Philos. cathol. et divina*

Apologia de versutiis

7. *Apologia de versutiis*

Casus Eulogii - Eulogium

(ací s'acaba el Borgh. 205)

8. *Casus Eulogii - Eulogium*

Philos. cathol. et divina

9. *Denuntiat. Gerundenses*

Manquen

10. *Confessio Ilerdensis*

Manca

11. *Denunt. Massilienses*

Manquen

12. *Gladius iugulans thomatist*

Manca

13. *Carpinatio poet. theolog.*

Manca

14. *Protest. coram Bened. XI*

Manca

15. *Protest. coram Camerario*

Manca

16. *Allocutio christini*

Manca

17

Responsio obiectionibus

18.

Exp. c. XXIV Matthaei

19

Quaedam ex XIII capitibus

20. (cf. n. 3)

Regulae finales De adv. Ant.

21. (cf. n. 6)

Reg. fin. Philos. cath. div.

22. (cf. n. 17)

Princ. evident. Responsionis.»

La comparació entre la compactesa de la primera columna, que recorda

amb totes les garanties la situació de l'obra religiosa arnaldiana en el pas del 1304 al 1305, i les fluctuacions de la segona demostren que el volum carmelità no resisteix ni la més mínima comparació amb els volums i les llistes del mateix Arnau de Vilanova. Per això, si hi hagué un exemplar anterior o antígraf, del qual l'exemplar carmelità fou simple còpia, aquell exemplar o antígraf no fou obra atribuïble a Arnau de Vilanova; ell mai no repeteix els textos de la manera que trobem en el Carmelitanus i, per tant, no se li poden atribuir les repeticions dels núms. 20-22, les quals, de més a més, fan la impressió que qui les col·locà ací no sabia que ja eren copiades.

Però és més que dubtós que el dit antígraf hagi existit. En efecte, la neta separació entre tractats d'una banda (núms. entre 3 i 18 o, potser, 19), i fragments (núms. almenys 20-22, potser també 19), de l'altra més aviat convida a pensar que ací foren copiats per primera vegada un grup de tractats, cada un dels quals s'havia conservat en fascicle separat, i de fulls escadussers, de pergamí o de paper, on eren copiats els tres (o quatre) fragments darrers. De tota manera, crec que difícilment es podrà donar una resposta satisfactòria entorn d'allò que poden representar els tres o quatre números finals de la compilació ara carmelitana, car s'han perdut el o els fulls finals del núm. 18 i els inicials del núm. 19, punt en el qual possiblement (remarco: possiblement) hi havia alguna explicació del compilador que podia aclarir el sentit d'un conjunt, que ara, pel motiu de les repeticions, més aviat fa mala impressió. Certament, a base dels elements de judici de què disposem actualment, res no permet d'implicar de cap manera, ni directament ni indirecta, Arnau de Vilanova en la dita compilació: ja he dit que les repeticions que són els tres darrers números fan la impressió que l'autor no sabia que copiava fragments repetits; i aquest desconeixement no es pot atribuir a Arnau de Vilanova en relació als dos fragments d'obres seves (núms. 20-21).

Ja he dit (ATCA, XII (1993), 606, núm. 8551) que un fons com aquest també es podia trobar a Roma, a casa Orsini, per tant ben a l'abast de la mà de Pierleone da Spoleto, que vivia ben prop, al Campo dei Fiori. Ara, de més a més, voldria proposar una altra hipòtesi relativa a la darrera possible procedència del fons, que, si no m'erro, lligaria tots els caps objectius, el primer dels quals és el fet que les obres arnaldianes autèntiques que hi són copiades no són posteriors a començaments del 1303 (cf. [III, 182] = 296) i que les citades en el *Tractatus quidam in quo respondetur objectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi* només arriben al juny del 1304 (cf. [III, 191]; 307). Al cap de poc, Arnau de Vilanova, qui sap si pel camí de Nàpols, marxava a l'illa de Sicília. I Sicília podria ésser el lloc de la nova hipòtesi, que lligaria tots els caps. Però així ja som a les portes del problema de l'autenticitat del *Tractatus...* acabat d'esmentar, tema que tractarem al seu lloc.

Subratllem el resultat propi de la primera pregunta: el manuscrit de l'Archivio Generale dei Carmelitani de Roma, III, Varia 1, de cap manera no es pot comparar amb el manuscrits arnaldians més primitius; el seu antígraf (si és que existí, cosa que no sembla), de cap manera no fou obra d'Arnau de Vilanova; el fons documental que hi fou copiat, que hom diria constituït tant per fascicles independents com per fulls escadussers, també es podia trobar a Roma procedent de Sicília.

II

a) L'aplicació tant dels criteris externs com dels interns a l'Expositio super Apocalypsi datada a Sant Víctor de Marsella el 1306 resulta a favor o en contra l'autenticitat arnaldiana de la dita obra?

b) En cas contrari a l'autenticitat, hi ha algun criteri que pugui contribuir a identificar l'autor?

JAUME MENSA:

a) Els criteris interns i externs d'autenticitat no només mostren que no existeixen raons sòlides per a atribuir l'*Expositio super Apocalypsi* a Arnau de Vilanova, sinó que, a més, palesen divergències, especialment d'estil, però també de contingut, entre el famós metge català i l'autor del comentari al darrer llibre de la *Bíblia*.

Certament, hi ha alguna coincidència (p. e., la frase «leniendi cum lingua et vulnerandi cum cauda»), que, tal com ja vaig afirmar en l'estudi presentat a la «I Trobada...», de cap manera no demostra la paternitat arnaldiana del comentari a l'*Apocalipsi*.

De més a més, les anàlisis comparatives d'aquells elements no sotmesos normalment al control de la voluntat entre les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova i els de l'*Expositio super Apocalypsi* accentuen les diferències entre l'autor català i l'autor del comentari a l'*Apocalypsi* fins al punt de mostrar que són dos autors diferents. Existeixen, doncs, suficients elements objectius per a refusar la paternitat arnaldiana d'aquesta obra.

b) L'autor de l'*Expositio super Apocalypsi* era una persona ben formada en teologia (en aquest sentit em sembla escaient la expressió de F. Santi «frequentazione scolastica» per a descriure les característiques de l'obra en qüestió), discreta, que molt probablement pertanyia a un «orde regular», que probablement estava relacionada amb el convent de sant Víctor de Marsella, que directament o indirectament coneixia les conviccions religioses d'Arnau de Vilanova i combregava amb algunes d'aquestes conviccions (però no amb totes, certament).

JOSEP PERARNAU:

Resposta a a):

1. L'atribució de l'*Expositio...* a Arnau de Vilanova es basa en l'encapçalament que trobem en el Vat. lat. 5740: *Expositio super Apocalipsi Magistri Arnaldi de uilla noua*. Cal, doncs, que ens detinguem en l'anàlisi comparativa d'aquest encapçalament.

I la primera constatació és que no sols ha falsejat l'atribució de l'obra, sinó que ha començat falsejant-ne el mateix títol. En tots, absolutament en tots, els altres punts en els quals és reportat el títol de l'obra, aquest és constituït exclusivament de dues paraules: 'expositio' i 'apocalypsis', la relació de les quals es presenta de dues maneres. La diguem-ne normal és *Expositio Apocalypsis*; aquest és el títol que trobem en el Vat., Ottob. lat. 536, tant en la fórmula d'intitulació com en la d'èxplot de l'obra; en el mateix Vat. lat. 5740, és aquest el títol documentat en l'èxplot; altra vegada en l'èxplot del Vat. lat. 1305, cosa que ens permet d'afirmar que el seu antígraf de Tortosa coincidia; i tant en l'encapçalament com en l'èxplot del de Florència, Biblioteca Marucelliana, C 279, tal com hom pot veure en [II, 29] = 53. L'altra disposició de les dues paraules, *Apocalypsis expositio*, és documentada en l'inventari de la biblioteca dels beguins de València, tal com hom pot veure en [II, 25, nota 105] = 49, nota 105. La fórmula, doncs, amb què comença l'obra que ens ocupa en el Vat. lat. 5740 falseja l'única tradició textual de la qual donen testimoniatge els altres exemplars tant en l'encapçalament com en l'èxplot, tradició que resulta confirmada àdhuc per l'èxplot del mateix Vat. lat. 5740; la dita tradició textual, altrament unànime, certifica dos extrems: a) el títol de l'obra és *Expositio Apocalypsis* o *Apocalypsis expositio*, no pas el que la recent edició ha popularitzat; b) l'obra no és atribuïda a cap autor que no sigui el mateix Jesucrist, el qual «scribi fecit» i del qual l'autor humà es considera pur 'scriba', tal com hom pot veure en la pàgina 261, línia 24 de l'edició, de manera que l'atribució a Arnau de Vilanova no sols desfigura l'única i unànime tradició textual, ans encara traeix la intenció més profunda de l'autor. Afegiré que en els vocabularis d'obres autèntiques d'Arnau, dels quals podem disposar fins ara, ell no es qualifica de 'scriba' (cf. ATCA, VII-VIII (1987-1988), 125; X (1991), 189; XI (1992), 128; XII (1993), 40). Ben al contrari, en el darrer dels textos citats, l'autor Arnau de Vilanova fa constar ben clar el seu 'ego' (*ibid.*, 25, línia 2).

Sigui'm, encara, permès d'assenyalar un altre petit detall: els tres colofons que han conservada la datació són unànimes en l'any: «...scribi fecit dominus Ihesus Christus anno ipsius M. CCC. VI in monasterio sancti Victoris Massiliensis» [II, 29]. Dos anys abans, Arnau de Vilanova havia presentades a Marsella, a l'autoritat episcopal, les tres *Denuntiationes Massilienses* i en totes

tres havia emprat la fórmula de datació: «Anno Incarnationis eiusdem...» (cf. ATCA, XI (1992), 18-19). Arnau, doncs, actuant a Marsella, considera almenys adient o enraonat de concretar que ell segueix (igual que en aquells moments tothom a Catalunya) el sistema cronològic dels anys de l'Encarnació; l'autor de l'*Expositio Apocalypsis*, no. Arnau i l'autor no segueixen el mateix sistema cronològic.

2. En relació al Vat. lat. 5740, seria possible que hom volgués defensar l'atribució de l'*Expositio Apocalypsis* a Arnau de Vilanova afirmant que només la dita atribució és l'encapçalament primitiu; i intentés d'explicar la diferència amb els altres tres manuscrits en aquest punt de l'atribució pel fet que aquests serien posteriors a la condemna feta els anys 1316 i 1318 de la producció doctrinal arnaldiana. Cal puntualitzar:

a) Si la condemna del 1318 és la prohibició dictada pel Concili Provincial de Tarragona d'aquell any, aquesta prohibició només afectava «libros theologicos in vulgari» i, per tant, l'*Expositio Apocalypsis* no hi era compresa;

b) La condemna inquisitorial de Tarragona 1316 no esmenta per res l'*Expositio Apocalypsis*; per tant, ni la raó anterior ni aquesta no expliquen que hom desfigurés l'atribució d'una obra no condemnada;

c) Els exemplars que no atribueixen l'*Expositio Apocalypsis* a Arnau de Vilanova no són sols els tres manuscrits Ottob. lat. 536, Vat. lat. 1305 i el de Florència, Maruccelliana C 279; ens consta que no l'atribuïen ni l'exemplar que hi havia en la biblioteca d'Arnau de Vilanova, ni el de la biblioteca dels beguins de València, ni l'antígraf tortosí de l'actual Vat. lat. 1305;

d) Pretendre que la no atribució és, per la raó indicada, una desviació de la pretesa atribució arnaldiana primitiva, significa que hom pot demostrar que eren posteriors al 1318 tant l'exemplar de la biblioteca d'Arnau de Vilanova (els inventaris són datats els anys 1311 i 1312 i la comparació amb el publicat per Ramon d'Alòs-Moner en *De la marmessoria...* demostra que l'editat per Roc Chabàs és anterior a la condemna i al pas dels inquisidors per aquella biblioteca [II, 5-6, nota 10] = 28-29, nota 10) com el que hi havia en la biblioteca dels beguins de València, l'Ottob. lat. 536 i el Dertusensis, «de littera multum antiqua», del qual fou copiat l'actual Vat. lat. 1305; espero aquesta demostració; i dic 'demostració', no pas afirmació o suposició sense proves;

e) Les diferències entre l'encapçalament del Vat. lat. 5740 i el dels altres no es redueixen al fet d'atribuir o no l'obra a Arnau de Vilanova, car, tal com ja hem indicat, ultra aquesta, hi ha dues altres diferències:

aa) el títol que, tal com ja sabem, és en el Vat. lat. 5740 *Expositio super Apocalypsi* i en tots els altres (inclòs el colofó de l'acabat d'esmentar) *Expositio Apocalypsis* (o *Apocalypsis expositio*); quin és, doncs, el títol primitiu: el del sol encapçalament del Vat. lat. 5740 o el del seu colofó i de tots els altres, inclòs el de la biblioteca dels beguins de València?

bb) la frase atributiva de l'obra a Jesucrist: «...quam scribi fecit dominus Ihesus Christus...», fórmula que és tècnica per a la indicació de l'autor, tal com hom pot veure en [IV, 230, X] = 232, i que en el cos del volum troba confirmació en el fet que l'autor es considera mer 'scriba' de Jesucrist. No cal subratllar que la dita frase és l'altra cara de la moneda de la no-atribució a cap autor humà. Preguntem, doncs: què és originari i què és fruit d'intervenció posterior: l'atribució de l'obra a Jesucrist i la no atribució a un autor humà, amb la conseqüència que aquest es declara mer 'scriba', o l'atribució a Arnau de Vilanova, amb la conseqüència que aleshores caldria que hom expliqués què hi fa a l'interior del text la qualificació de l'autor com a mer 'scriba'. I caldria que expliqués per què justament el pretès exemplar fidel a la tradició primitiva se n'ha desviat en aquest punt del 'scriba' i en el del títol de l'obra en el colofó.

f) Les diferències entre el Vat. lat. 5740 i l'Ottob. lat. 536 són pertot dins el text, amb lectures d'aquest darrer que tot fa suposar més pròximes a l'original (cf. «Estudis Romànics», XVI (1971-1975), 253-255, en coincidència amb Raoul Manselli). Cal, doncs, que qui defensi que només el Vat. lat. 5740 manté la tradició textual primitiva (on, en l'encapçalament o en el colofó?), també demostrï que, malgrat tot, el text del Vat. lat. 5740 és el més autèntic. És de doldre que no se n'adonessin els editors de l'obra, als quals el fet de descobrir tan tardanament els altres dos exemplars vaticans causà malsdecap i hagueren de defensar, de forma no excessivament airosa, l'opció pel Vat. lat. 5740 [II, 26, notes 108-109] = 50, nota 108-109.

3. Cal tenir en compte un fet objectiu: que una obra com l'*Expositio Apocalypsis* requereix un cert nombre d'anys a fi d'ésser elaborada mentalment i després escrita; i sabem que en la seva elaboració mental hi hagué almenys un moment d'aturada (261/23-26), dada important no pas tant per l'extensió temporal, en aquell cas de pocs dies, com per l'exigència de cohesió doctrinal. Vull dir amb això que l'*Expositio Apocalypsis* conté un cos de pensament de tema apocalíptic madurat durant un temps que per força ha d'ésser d'anys; i això, en una obra que sabem dictada pel Senyor Jesucrist l'any 1306 deu voler dir que la maduració d'aquell cos coherent d'idees en el cap del 'scriba' fou obra d'alguns anys. No podria dir de quants, però només que fos d'un parell o tres (i em sembla que em quedo curt) coincidiria plenament amb l'etapa en la qual Arnau de Vilanova es trobava en plena polèmica de tema escatològic. Partint d'aquesta constatació cronològica, que em sembla mínima, allò que el text de l'*Expositio Apocalypsis* traeix i tradueix del seu autor i de la seva vivència personal en aquells moments és absolutament contraposat a allò que traeixen i tradueixen de llur autor, Arnau de Vilanova, les obres autèntiques. N'hi ha prou de repassar en l'estudi de Jaume Mensa la llarga llista de referències a les peripècies personals i a les obres escrites per Arnau de Vilanova

en les pàgines 149-150, nota 125 = [I, 41-42], d'aquest volum, i contraposar-hi, a continuació, que res d'això no despunta en l'*Expositio Apocalypsis*: el seu autor, doncs, no comparteix les peripècies personals d'Arnau de Vilanova ni són seves les obres escrites per aquest. No cal dir que dins aquest marc personal d'alteritat s'han de col·locar, veure i judicar les profundes divergències tant doctrinals com redaccionals, a les quals ens hem referit tant un servidor [II, 32-38] = 56-63, com Jaume Mensa [I, per totum] = 105-205.

4. Ocupem-nos un moment de les bases hermenèutiques en què es basa l'*Expositio Apocalypsis*, bases que en el seu text són anomenades ,regulae' [II, 31, nota 124] = 55, nota 124; i [III, 216] = 336, i que, per la coincidència en el nombre de tretze, hom podria considerar idèntiques a les que foren copiades en el f. 89 del manuscrit carmelità [III, 178, 9] = 292, 9. Hi faré una doble observació:

a) cal subratllar la diversitat de denominació entre l'*Expositio* i la còpia del manuscrit carmelità, car a diferència d'allí, aquest els anomena ,principium'; amb això ni afirmo ni nego la identitat literal o la coincidència doctrinal entre ,regulae' i ,principia'; em limito a assenyalar una diferència, que fins ara no sembla haver suscitat l'atenció i que caldrà explicar;

b) una obra d'Arnau de Vilanova s'acaba amb una llista de ,regulae': la *Philosophia catholica et divina* (ATCA, X (1991), 157-162; una llista semblant es troba en el *De tempore adventus Antichristi* (ATCA, VII-VIII (1988-1989), 168-169, encara que no hi siguin definides com a ,regulae', sinó com a ,principales assertiones'; però és molt divers el concepte de ,regula' en la *Philosophia...* i en l'*Expositio Apocalypsis*, car ací no són resums o tesis en què hom pot sintetitzar els resultats del raonament presentat en el cos d'una obra, ans principis hermenèutics en els quals el dit raonament es basa. I només un estudi demostrarà si les ,regulae' de l'*Expositio Apocalypsis* realment coincideixen amb els ,principia' conservats en el manuscrit de l'Arxiu Carmelità de Roma.

5. Em referiré, en particular i a tall d',argumentum ad hominem', a dues raons adduïdes a favor de l'autenticitat arnaldiana d'una obra:

a) el coneixement de la trajectòria biogràfica i de les obres d'Arnau de Vilanova és considerada argument d'autenticitat. Però en l'*Expositio Apocalypsis* tal coneixement no compareix enlloc fins al punt que la seva absència és esclatant. No caldria treure'n la conseqüència lògica que no és d'Arnau?

b) el fet que el 24 d'agost del 1305 Climent V acceptés de sotmetre al judici de la Seu Apostòlica les obres de tema escatològic o relatives a la pròxima vinguda de l'Anticrist escrites fins aleshores per Arnau de Vilanova, la llista de les quals aquest li exposava, és considerat argument vàlid per a la datació del *Tractatus quidam in quo respondetur objectionibus...* abans del dia indicat, perquè és impensable que Arnau publicqués qualcom de tema escatològic o de l'Anticrist, trobant-se sota judici de la Santa Seu les seves obres de tema

escatològic o d'Anticrist. Si l'*Expositio Apocalypsis* fos d'Arnau de Vilanova tindríem la demostració flagrant del fet que ell, Arnau, no hauria complerta la dita obligació (obligació, diguem-ho, que seguí pesant damunt ell durant tota la vida, car essent ja difunt seguia vigent l'obligació per a tothom de no posar-se en aquell tema [II, 7, nota 11] = 29-30, nota 11).

Resposta a b):

Crec que hi ha tres o quatre elements concordants (aquests són els que jo conec, possiblement se n'afegiran d'altres) que assenyalen vers l'autor de l'*Expositio Apocalypsis*:

1. La seva localització en els colofons: «...in monasterio Sancti Victoris Massilie» [II, 29];

2. El fet que quatre monjos de Sant Víctor de Marsella, els ,fratres' Hug de Cert Lloc, Hug de Nevers, Guillem Raynau i Guillem de Roca, fossin presents en l'acte de publicació de la *Denuntiatio secunda facta Massiliae* el 28 de febrer del 1304 [II, 27, nota 113] = 51, nota 113; i que potser un d'ells (ací no ,frater', ans ,dominus', i, per tant, potser no idèntic al ,frare'), Guillem Raynau fes d'intermediari entre el mestre i el seu amic canonge de Digna, Jacme Blanc;

3. El fet que en l'*Expositio Apocalypsis* els de llengua d'oc precedeixin els súbdits autèntics del rei de França, els de llengua gàllica («...linguam d'och et gallicanam...» [II, 43, nota 161]), ordre només explicable perquè la llengua d'oc és la de l'autor;

i 4. Perquè el primer dels quatre reis esmentats en el fragment acabat de citar és també rei a Marsella, i, essent el de menor categoria, precedeix els de França, Anglaterra i Catalunya-Aragó; i ho fa, evidentment, perquè és el de l'autor.

Les indicacions d'aquests quatre detalls assenyalen vers un monjo de Sant Víctor de Marsella, llenguadocià o provençal, i súbdit del comte de Provença, el qual també era rei de Sicília i de Jerusalem.

GIAN LUCA POTESTÀ:

Paternità dell'Expositio super Apocalypsi:

Nonostante le obiezioni avanzate da più parti durante il Colloquio di Barcelona, ritengo si debba ancora condividere la posizione di quanti hanno attribuito l'opera ad Arnaldo. Mi limito a fornire in questo senso alcuni argomenti di riflessione.

– In uno dei quattro manoscritti noti l'opera è esplicitamente attribuita ad Arnaldo. Negli altri tre si legge solo che venne composta nel 1306 nel monastero di S. Vittore di Marsiglia. La caduta del riferimento ad Arnaldo è

facilmente spiegabile, tenendo conto che questi manoscritti (diversamente da quelli più antichi contenenti la sua produzione fino al 1305, compreso l'antigrafo del codice dei Carmelitani) vennero allestiti tutti dopo la condanna della sua produzione dottrinale (1316 e 1318). Non deve quindi meravigliare che il nome dell'autore sia caduto in tre casi su quattro. E' viceversa un elemento non trascurabile che proprio in questi tre casi l'explicit dell'opera nomini quale luogo di produzione di essa il monastero di S. Vittore di Marsiglia. Si tratta di un indizio significativo a favore della paternità, tenuto conto dei legami notoriamente esistenti fra Arnaldo e alcuni monaci di S. Vittore proprio in questi anni. Ricordiamo infatti che all'atto della formale presentazione della *Denunciatio secunda* al vescovo di Marsiglia (28 febbraio 1304) sono presenti in qualità di testi quattro monaci di S. Vittore: Ugo de Certo Loco, Ugo de Nivernis, G. Raynaldi e G. de Roca (cfr. V, f. 193rb). Inoltre, nelle righe iniziali della contemporanea *Carpinatio*, Arnaldo, rivolgendosi «ad dominum Marcellum canonicum Cardonensem», lo ringrazia per avergli inviato lo stesso G. Raynaldi, che gli ha mostrato lo scritto composto contro di lui dal domenicano Giovanni Vigorosi (cfr. *Dall'annuncio*, nota 44): «Letificavit spiritum meum, karissime, dominus G. Raynaudi, quem ad me direxit vestra sinceritas, tam suavitate celestis agni quam in eo gustavi, quam etiam presentatione scripture quam edidit quidam ex principibus sacerdotum, ut fertur, contra tractatum meum de misterio cimbalarum» (V, f. 193va).

– L'opera era posseduta da Arnaldo, come dimostra l'inventario della sua biblioteca (cfr. Chabàs, *Inventario*, 201, numero 329).

– L'autore dell'ESA pone la propria opera esegetica all'insegna di certe regole per il commento della Scrittura alle quali si richiama più volte, a partire dal Proemio. Nelle pagine conclusive dichiara quasi incidentalmente che si tratta di «tredecim regulæ» (ESA, ed. cit., p. 286, ll. 161-162): ma proprio tredici sono le regole poste da Arnaldo a conclusione del ESM (cfr. *Dall'annuncio*, descrizione del codice, 9.)!

– Vi si trovano rinvii espliciti a testi profetici cari ad Arnaldo, fra i quali vanno ricordati per la loro rarità:

a) il *Liber de Flore*, designato come *Revelatio Ioachim* (ESA, 214), citato anche nella *Responsio obiectionibus* (C, f. 64ra), nell'ESM (C, ff. 75vb e 76va) e nell'*Antidotum* (V, f. 239ra).

b) l'*Horoscopus*, un testo che, per quanto se ne sa, risulta noto in questi anni solo grazie a lui: oltre che nell'ESA (pp. 105 e 214 dell'ed.) viene citato nell'ESM (C, ff. 75vb, 76vb, 82ra), nell'*Antidotum* (V, f. 239ra) e nell'inedita lettera ad una Bartolomea identificabile con Bartolomea Montaneri (ms. New Haven, Yale Univ. Library, Marston 225, f. 28v: cfr. R.E. LERNER, *On the Origins*, p. 630, nota 44); inoltre, nel commentario al *Liber de Flore* (GRUND-MANN, *Liber de Flore*, 109-110), verosimilmente opera di Arnaldo.

Durante il Colloquio di Barcelona F. Santi ha inoltre richiamato l'attenzione su di una «nota de quibusdam revelationibus» trädita nel ms. Graz, Universitätsbibl. 1226 (sec. XIV). Vi vengono citate diverse profezie, fra cui 'Joachim' e l'*Horoscopus*, designate come «famosse nella Chiesa» (notiamo che è la medesima definizione fornita nell'*Antidotum*). Che la 'nota' sia o meno di Arnaldo, mi pare si resti comunque entro l'orizzonte segnato dalla trasmissione dei suoi testi: nel ms. essa si trova precisamente posta fra l'*Introductio in librum de semine Scripturarum* e la *Presentatio facta Burdegaliae* (f. 32v).

Le obiezioni avanzate nei confronti dell'autenticità dell'ESA fanno leva su numerosi argomenti. Ciascuno di essi meriterebbe un'adeguata discussione, ma non è questa la sede. Mi limito a rilevare che le obiezioni di fondo più significative mi paiono le seguenti: 1) L'ESA non reca alcuna traccia delle dottrine escatologiche avanzate da Arnaldo nel *Tractatus de tempore adventus Antichristi* e da lui successivamente riproposte e difese in numerose occasioni negli anni 1301-1304. 2) Alcune posizioni esegetiche e teologiche affermate nell'ESA sono in aperto contrasto con tesi precedentemente sostenute da Arnaldo.

Queste obiezioni, che hanno senz'altro un loro peso, risultano insormontabili se si parte dal presupposto che in Arnaldo non possano essersi mai prodotte vere e proprie svolte; se si pensa cioè ad un'evoluzione continua e lineare del personaggio, lungo la quale lo si vorrebbe pregiudizialmente al riparo da contraddizioni. Penso però che, da storici, non possiamo escludere la possibilità che in lui si siano prodotti a un certo punto ripensamenti e contraddizioni anche radicali rispetto al suo precedente sentire (altro problema, cui non sapremmo rispondere, è se egli li abbia avvertiti o meno come tali): stiamo appunto considerando il percorso biografico e dottrinale di un uomo, non la coerenza di un sistema teologico dato una volta per tutte.

Come ho cercato di mostrare nella mia relazione —e come in verità già H. Grundmann aveva brillantemente intuito, pur senza conoscere i testi di Arnaldo di cui stiamo discutendo— tale rottura si produsse effettivamente in lui in occasione del suo viaggio in Italia del 1304-1305. Giungendo a Perugia, egli portava con sé materiali profetici (sicuramente *Columbinus*, probabilmente l'*Horoscopus*) che già gli potevano suggerire nuove prospettive escatologiche; ma furono probabilmente l'incontro personale e diretto con ambienti animati da attese escatologiche differenti e la conoscenza dei 'loro' testi (*Vaticinia de summis pontificibus*, *Liber de Flore*) a produrre in lui la vera e propria svolta che noi avvertiamo nel passaggio dalla *Responsio* all'ESM. Non è possibile approfondire qui il discorso su tali cerchie: testi quali i *Vaticinia de summis pontificibus* ci fanno pensare al riemergere in occasione del conclave di una letteratura profetica a fini di propaganda circolante da tempo in ambienti di curia; testi quali il *Liber de Flore* attestano come le attese dei *Vaticinia* fossero

state fatte proprie da ambienti dello spiritualismo francescano, che le ripensarono trovandovi motivo per sé di conforto e di sostegno nella tribolazione. Fra escatologia e propaganda, il tempo del conclave perugino segna dunque una breve fase di intense attese di una svolta nel governo della Chiesa. Fortemente suggestionato da tale clima, Arnaldo imprime una curvatura differente alle proprie idee escatologiche. In un momento di straordinaria effervescenza quale dovette essere il periodo di sede vacante, è del tutto verosimile che egli non si sia sentito vincolato ad esprimersi in continuità e coerenza con ciò che aveva affermato sino a quel momento. La sua propensione a fare proprii e valorizzare dottrine e testi 'freschi' (ben documentata nella sua produzione sia 'spirituale' sia medica), la sua stessa sensibilità di apocalittico e di profeta offrono il terreno naturale per la maturazione della svolta: da 'nunzio' dell'Anticristo, egli diviene araldo della riforma della Chiesa e del papa angelico.

Se così stanno le cose, risulta vano cercare rapporti fra l'ESA e la produzione di Arnaldo nata intorno e a seguito della polemica sul tempo dell'Anticristo. Il confronto è di per sé destinato ad esiti negativi: sia perché l'ESA si inserisce entro un genere letterario diverso, risulta pensata per fini e destinatari differenti, e come tale parla un altro linguaggio rispetto a quello degli scritti nati nel vivo della precedente controversia, sia perché il clima e le posizioni dottrinali sono appunto profondamente cambiati. Gli unici scritti precedenti con cui essa presenta significativi punti di contatto sono l'ESM e la *Confessió de Barcelona* (luglio 1305), entrambi successivi alla 'svolta'.

Non è questa la sede in cui compiere un analitico confronto fra i due lavori propriamente esegetici compiuti da Arnaldo, l'inedita ESM e l'ESA. Va tuttavia quanto meno rilevato che i due scritti attestano la medesima visione, nuova e differente, del succedersi degli eventi finali. In entrambi è prospettata la seguente successione di essi: fase di tribolazione e di rovina della Chiesa, entro cui si consuma la prima tribolazione degli eletti; fase della 'Ecclesie reformatio', con l'avvento del papa angelico; venuta dell'Anticristo, che comporta la distruzione della verità evangelica e la seconda tribolazione degli eletti; quarantacinque 'giorni' di quiete; consummatio finale e giorno del giudizio (per l'ESA cfr. in particolare pp. 59, 106 e 135 dell'edizione cit.; per l'ESM cfr. *Dall'annuncio*, in corrispondenza alle note 149-158).

Quanto ai rapporti fra *Confessió de Barcelona* e ESA, il confronto fra i passi sotto riprodotti offre ulteriori elementi a favore della 'autenticità' dell'ESA:

Confessió de Barcelona (1305)

cit., p. 117

«E d'aquests aytals parla nostre Senyor en l'*Apocalipsi*, especialment en

Expositio super Apocalypsi (1306)

c. XIII, cit., p. 173

«Quantum ad formam vero ipsius dicit quod habebat duo cornua, id est

dos lochs. E en la hun los compara a bèstia pujant de la terra, segons que és declarat en lo *Libre dels falses religions*. E diu axí: que enganaran lo poble dels christians, per ço car hauran en parença los dos corns del àngel, ço és, les dues excellències e perfeccions de nostre senyor Jesuchrist, ço és, sentèdat de vida e de saber la veritat de Déu (...).

p. 118

«En l'altre loch en què parle nostre Senyor en lo *Apocalipsi*, diu que seran lagostes que scuriran lo sol (...) E aquí mateix diu que aquestes lagostes haurien propietat de scurpió, lepan ab la lengua e ferín ab la coha; ço és saber: que en presència de hom plasentejarien per sostraer, e en absència diffamarien e nourien».

duas excellentias, similia agni, id est imitativa vel configurativa Christi, scilicet apparens sanctitas in gestu et habitu et caerimoniis quantum ad religiosos, et apparens scientia divinorum quantum ad doctores sive praecones»..

c. IX, cit., p. 132

«Et data est illis, ut supra, potestas, qualem habent scorpiones terrae, scilicet leniendi cum lingua et vulnerandi cum cauda, quod est palam sermonibus adulari et clam astutiis decipere vel nocere».

Allo stato attuale delle ricerche, siamo ben informati sui movimenti e sulle posizioni di Arnaldo sino al 1304; non altrettanto sugli ultimi anni della sua esistenza. Solo un confronto ravvicinato fra l'ESA e gli 'scripta spiritualia' da lui composti fra il 1304-1305 e la morte (1311) permetterà di stabilire in che misura le concezioni escatologiche avanzate nell'ESM e nell'ESA permangano nella successiva produzione arnaldiana. Un aspetto fondamentale non ancora del tutto chiarito è quello del rilievo e dei caratteri della figura del pastore angelico entro tale produzione. Anche per questo confronto occorrerà naturalmente scontare le differenze di generi letterarii, la varietà degli usi e dei destinatarii in vista dei quali Arnaldo variamente modula il proprio messaggio. Solo quando esso sarà stato compiuto, potremo stabilire se le posizioni avanzate nei due commentarii biblici furono una fiammata rapidamente esauritasi, o si mantennero vive in lui sino alla fine.

III

Les mateixes dues preguntes s'han de formular en relació al Tractatus quidam in quo responderetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi.

JAUME MENSA:

El *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus...* és una obra inèdita que només conec per mitjà dels fragments publicats per Miquel Batllori, per altres fragments transcrits per Josep Perarnau (i no publicats) i, sobretot, pel resum complet que ofereix l'article de Gian-Luca Potestà. En espera d'una edició d'aquesta obra, absolutament necessària per a aclarir-ne la paternitat, la meua opinió és, doncs, necessàriament superficial. Sí, però, que voldria fer algunes observacions de caire general:

- a) L'obra, en el manuscrit, no és atribuïda a Arnau de Vilanova;
- b) Metodològicament en tractar de la paternitat d'aquesta obra cal distingir dos problemes diferents, per bé que s'impliquen mútuament: el de la data i el de l'autor.
- c) Quant a la data, em sembla difícil que aquesta obra hagués estat escrita abans del 1305, car en aquest supòsit formaria part, com les altres obres «de evangelica veritate» redactades en llengua llatina (algunes de les qual també contenen atacs durs a la jerarquia de l'Església), del Vat. lat. 3824. Em sembla difícil, també, que sigui anterior als anys 1309-1310, car algunes de les «objeccions» a les quals respon aquesta obra («sompniator», «divinator»...) no foren dirigides contra Arnau durant la polèmica (1299-1305) ni, que em consti, entre els anys 1305-1309, sinó molt més tard (penso, per exemple, en l'obra d'Agostino d'Ancona, intitulada precisament *Contra divinatores et sompniatores*, els primers capítols de la qual tenen com a protagonista Arnau de Vilanova.
- d) Quant a la paternitat cal tenir en compte:
 - que hi ha dos nivells diferents de textos superposats (alguns probablement són extrets d'obres d'Arnau de Vilanova i són per tant d'aquest autor);
 - que l'estil no sembla coincidir amb l'utilitzat per Arnau de Vilanova en les seves obres espirituals indubtablement autèntiques;
 - que en aquesta obra trobem una 'mitificació' d'Arnau de Vilanova, que en principi em sembla aliena a la seva manera de fer;
 - que, en general, les autoritats citades coincideixen amb les de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova, però observem, també, alguna diferència: la referència a «Fabiam et Sebastianum»; la citació de Mateu XIV, 36, en comptes del paral·lel Marc XIII, 32 (habitual en el metge català);
 - que els coneixements de la vida d'Arnau de Vilanova manifestats en aquesta obra (data de redacció del *De tempore adventus Antichristi...*, fets de París, origen i motivació del *De tempore adventus Antichristi...*) no són totalment exactes.

JOSEP PERARNAU:

En relació al tema de l'autenticitat arnaldiana del *Tractatus in quo respondetur objectionibus*... cal fer una advertència prèvia: la que tal atribució es basa en una equivocació. En efecte, fou Miquel Batllori qui ja en el títol l'article, en què donà coneixement del dit manuscrit, afirmà que tant el *Tractatus*... com l'*Expositio in XXIV caput Matthaei* hi eren atribuïts a Arnau de Vilanova. En allò que fa referència al *Tractatus*..., la dita atribució és inexistente en el manuscrit i, doncs, tota la que en temps posterior hom n'ha fet reposa, qui sap si exclusivament, sobre una inexactitud.

També em cal fer una rectificació amistosa al fet que el prof. Potestà m'atribueix l'haver «ipotizzato che il trattato sia stato composto dopo il 1310 da un intimo discepolo di Arnaldo appartenente a cerchie di beghini catalani sensibili al suo messaggio e a quello di Raimondo Lullo», cosa que un servidor hauria dit en *Dos tratados «espirituales» de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval*, Roma 1976, pp. 5-6, nota 6 ([III, 190] = 305). El lector em permetrà de no reproduir la dita nota perquè és massa llarga i perquè segurament em creurà si recordo que l'única cosa que m'hi atrevia a afirmar de l'autor del *Tractatus*... era ésser no pas Arnau de Vilanova, però sí «alguien muy cercano a Arnau»; en canvi, aquella nota exposa quatre raons per les quals considerava que l'atribució a Arnau no convenia. Per contra, allò que un servidor contestava després de la pregunta: «¿En qué ambientes habría que buscar al autor de estas páginas?» (6), es pot resumir en dues frases: «...en un ambiente parecido [subratllat ara] al que se dibuja, por ejemplo, en Valencia... donde el grupo de los 'pauperes'... era... objeto de las atenciones de Arnau...» (6). «Este es el marco que en toda la franja mediterránea, en Avignon lo mismo que en Barcelona y en Valencia, explicaría perfectamente...» (7). La hipòtesi, a la qual ja m'he referit, i que serà més avall explicitada, no es mourà del marc que és tota la franja de la mediterrània occidental; però no es limita a les «cerchie di beghini catalani».

Dit això, és de justícia agrair al prof. Gian Luca Potestà el resum del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus*..., que ens ofereix en les seves pàgines ([III, 192-193] = 308-320), perquè, gràcies a elles, mentre no arribi l'edició que promet, tenim una visió de conjunt del dit tractat que enriqueix substancialment les notícies que en teníem.

I ara encarem-nos amb el fons del problema, amb quatre apartats:

1) La diversitat o alteritat entre la persona d'Arnau de Vilanova i la de l'autor del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus*... és clarament expressada en un seu passatge, ja conegut des de l'article inicial de Miquel Batllori i després reproduït en [II, 49] = 75. Diu així:

«Ad que omnia respondendo prefatus denuncians [ARNAU DE VILANOVA]

dixit: "Erratis, nescientes Scripturas", neque intelligentes ea de quibus loquimini seu allegatis».

«Ad cuius erroris evidentiam oportet nos [L'AUTOR I ELS SEUS LECTORS] reducere ad memoriam illa que sunt tam fidelibus quam philosophis per se nota...» (cosa que ni havia feta ni feia el ,denuntians').

No crec que pugui ésser dit més clar que una és la persona del ,denuntians' i una altra la persona de l'autor que, amb els seus possibles lectors, constitueix el ,nos'.

I és veritat que la denominació ,denuntians' es troba en la *Interpretatio de visionibus in somniis...* i que allí significa Arnau de Vilanova; però amb matís ben diferent; si ací es refereix a la persona d'Arnau globalment considerada, allí significa Arnau en l'acte de protestar o denunciar i exigir davant Bonifaci VIII i Benet XI. Però sobretot, jo no he sabut trobar en la dita *Interpretatio...* cap forma de contradistinció personal entre el ,denuntians' davant Bonifaci VIII o Benet XI i la persona que estava exposant davant papa i cardenals a Avinyó els seus reals o suposats èxits ,pro evangelica veritate' en les corts de Frederic de Trinàcria i de Jaume II de Catalunya-Aragó.

2. Coincideixo totalment amb el prof. Potestà en el sentit que és impensable que el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus...* hagi estat escrit per Arnau de Vilanova després del 24 d'agost del 1305, en què Climent V acceptà de sotmetre al judici de la Seu Apostòlica les obres arnaldianes de temàtica religiosa en general i escatològica en particular, que el mateix Arnau li presentà.

Però no sols és impensable, ans documentalment demostrat que tampoc no fou escrit per Arnau de Vilanova els anys immediatament anteriors a la data indicada, dins els quals, segons el prof. Potestà, i en concret a partir del juliol del 1304 («...non prima del luglio 1304...» i abans d'acabar el març del 1305 («...non dopo il marzo 1305...»)) ([III, 192] = 308), Arnau de Vilanova hauria escrit el *Tractatus...* que ens ocupa. I és demostrat documentalment perquè les proves són apodíctiques: del fet que ell fos l'autor o hagués escrit el dit *Tractatus...*, Arnau no en sabia absolutament res. I deu ésser, almenys fins ara, impossible que un sigui autor d'un llibre i que no en sàpiguí absolutament res.

La demostració: el 18 de juliol del 1304, en un moment en què havia d'anar amb peus de plom perquè acabava de fer una estada a la presó, Arnau de Vilanova feia la llista de les seves onze obres, a les quals afegia les tres *Denuntiationes Massilienses*, i la presentava oficialment al Cambrer Papal en seu vacant, repetint la protesta i exigència que ja coneixem. En aquell moment, el *Tractatus...*, tot i ésser de la mateixa temàtica que els integrats en la llista (cf. ATCA, X (1991), 216-217) no hi figura. Cap novetat, perquè el prof. Potestà ens ho acaba de recordar. Fins ara estem d'acord. La novetat arriba el

dia 11 de juliol de l'any següent, 1305, en què repeteix que la llista de les obres presentades per ell a la Santa Seu, es redueix a les ja sabudes «xi. obres e moltes cartes públiques» («Els Nostres Clàssics», 53-54, p. 103, línies 1-2; les 'cartes públiques' són les *Denuntiationes Massilienses*). Per tant, l'onze de juliol Arnau de Vilanova no té cap idea que només tres o quatre mesos abans hauria acabat una obra sobre el mateix tema, tan extensa com el *Tractatus quidam...* Hom podria dir que en aquella frase, Arnau només parlava de les obres presentades a l'Església de Roma. Suposem-ho. Però un mes i mig més tard, el 24 d'agost del 1305, tornava a presentar i a exigir a l'Església de Roma en la persona de Climent V (i aquesta vegada la seva petició era acceptada), la revisió i judici dels seus escrits de tema escatològic i en completava la llista d'un mes i mig abans; altra vegada trobem la rècula dels onze ja proposats al Cambrer Papal feia poc més d'un any, completada amb els escrits següents: Protesta davant Benet XI, del 2 juny 1304; Protesta davant el Cambrer Papal, del 18 juliol 1304; l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea...*; i la Presentació de Bordeus davant Climent V, del 24 d'agost del 1305. És la situació presentada pel Vat. lat. 3824 (Cf. ATCA, XI (1992), 12-23). I hom ha de tenir en compte que aquest volum, clarament elaborat bàsicament abans del 5 de juny del 1305, manifesta amb tota la claredat possible una intenció de l'autor: la d'establir un cos de totes les seves obres no sols de tema escatològic, ans de tema religiós en general, en llengua llatina, intenció que féu entrar en aquell aplec les dues obres primerenques, *Introductio in librum De semine Scripturarum*, i *De significatione nominis tetragrammaton*, i tota una sèrie de temàtica religiosa no pròpiament escatològica: l'*Allocutio christini*, el *De non esu carniū*, el comentari a la *Dancia* de Jaume II i una colla de lletres, que no havien entrat en redaccions anteriors. Com s'explica que un tractat tan consistent com el que ens ocupa, sobre el tema màximament controvertit, que de més a més hauria estat acabat de redactar, fos completament oblidat per Arnau de Vilanova en els mesos immediatament posteriors al seu enllestiment (no es tractaria d'un oblit momentari, ans d'un que duraria tant com l'elaboració d'un volum que trigà mesos a ésser enllestit i que encara ho seria anys després amb la inclusió de l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*). Tal extrem només s'explica d'una manera: en la suposició ('dato, non concessio') que el *Tractatus in quo respondetur objectionibus...* ja hagués estat escrit abans del 24 d'agost del 1305, Arnau de Vilanova no tenia ni la més remota idea que ell en fos l'autor.

3. Una hipòtesi només pot ésser considerada plausible quan lliga tots els caps que s'han de lligar (parlo d'hipòtesis, no pas de demostracions; per a aquestes, ultra la coherència lògica cal exigir que provin fets per llur natura comprovables). 'Salva reverentia', doncs, la versió de l'autoria del *Tractatus quidam...* amb la qual dialogo, no em sembla que lligui tots els extrems. Quan,

per exemple, en la pàgina 308 del nostre volum = [III, 193], llegim, a justificació de l'ús del temps pretèrit en el *Tractatus...*, que «L'intera trattazione ha per oggetto polemiche passate come dimostra l'uso dei tempi», hom no pot deixar de recordar que entre el juliol del 1304 i el març del 1305 les polèmiques no són pas cosa passada (l'elaboració del *Antidotum contra Martinum d'Atecha...* n'és la prova) i que, per tant, la hipòtesi és incapaç d'explicar satisfactòriament l'ús sistemàtic del pretèrit per part de l'autor del *Tractatus...* La hipòtesi, encara, és incapaç d'explicar les acusacions de català, 'sompniator' i 'fantasticus' (317 del volum = [III, 200]) i no m'estaré pas de lloar l'honestetat del prof. Potestà en reconèixer-ho: «...non [trovano riscontro nella precedente letteratura controversistica di Arnaldo], la terza [accusa] (catalano), la quinta ("sompniator") e la sesta ("fantasticus")». Però, en canvi, les dues darreres en troben (de 'riscontro') en textos posteriors com la ja esmentada *Interpretatio de visionibus in somniis...* i el tractat d'Agostino Trionfo, *Contra divinatores et sompniatores*. Del 'català' ens n'ocuparem en el paràgraf següent.

4. Ja he dit abans que hi ha una altra hipòtesi (remarco: hipòtesi, per tant, cap afirmació) a fer, perquè segurament lliga més caps que la, diguem-ne, de Perusa.

Una de les raons que abonarien l'autoria d'Arnau és el coneixement íntim de les seves coses més personals demostrat per l'autor del *Tractatus...* A Sicília hi ha una o dues persones almenys que ho podrien saber tot: Pere de Montmeló i el rei Frederic de Trinàcria, la mútua relació dels quals era, tal com sabem, de confiança total ([cf. II, 68, nota 241] = 95, nota 241. Ja abans del 1978, en l'edició de l'*Alia informatio Beguinorum*, 114-115, 119-120, vaig assenyalar la importància arnaldiana de Pere de Montmeló). Sense sortir, doncs, de la franja mediterrània, a la qual m'he referit en la introducció a aquesta resposta, és possible de trobar l'explicació de tals coneixements íntims, dels quals s'hauria pogut aprofitar l'autor del *Tractatus...*

En aquells anys del pas del segle XIII al XIV, Sicília sembla ésser fàbrica tant de profecies com de textos veïns a Arnau de Vilanova. Els grups o ambients que expliquen l'elaboració dels textos veïns a Arnau també podrien explicar, 'mutatis mutandis', la composició del *Tractatus quidam in quo respondetur objectionibus...*

La presència d'obres arnaldianes escrites fins al juliol del 1304, a les quals fa referència explícita el *Tractatus...*, és fàcil d'explicar a Sicília: serien les que hi portà el mateix Arnau en el viatge que, sortint de Perusa, ell féu a la dita illa a darreries d'aquell mateix any i començaments del 1305, el viatge al qual pertany l'*Allocutio christini...*

L'illa de Sicília explica amb absoluta facilitat la referència a Ramon Llull. Si el *Tractatus quidam...* hagués estat escrit per encàrrec de Pere de

Montmeló, del rei Frederic, i, a distància, de Ramon Conesa o d'algun d'ells o d'algun altre personatge del grup d'arnaldians incondicionals, o àdhuc sense encàrrec, com a resposta o no a la Sentència condemnatòria de Tarragona del novembre del 1316 a base de les obres que mestre Arnau portà a Sicília en anar-hi a darreries del 1304, no sols explicaria tots els elements abans esmentats, ans encara la referència a les acusacions de 'fantasticus' i 'somniator' que es reflecteixen en la *Interpretatio de visionibus in somniis...* i en el *Contra divinatores et somniatores* d'Agostino Trionfo, obra aquesta que deu haver d'ésser datada entorn del 1310; i àdhuc l'acusació de 'catàl' (amb el sentit pejoratiu que sembla tenir en el *Tractatus quidam...*), que devia ésser normal a l'illa de Sicília després de les Vespres Sicilianes en boca de tots els partidaris de la dinastia dels Anjou.

Repeteixo que més que una hipòtesi, aquesta és una proposta d'hipòtesi. Posteriors elements de judici, entre els quals la desitjada edició que promet el prof. Potestà, ajudaran a clarificar el problema.

GIAN LUCA POTESTÀ:

Questione della paternità della Responsio objectionibus:

È naturale che solo l'edizione del testo, cui intendo dedicarmi in futuro, consentirà un giudizio definitivo sulla questione. Mi pare tuttavia che, alla luce di quanto ho scritto nella mia relazione, l'opera debba allo stato attuale essere attribuita ad Arnaldo. Sintetizzo qui i principali elementi che depongono in questo senso:

– Per la maggior parte dei casi, le obiezioni elencate nella *Responsio* e le relative risposte si trovano già documentate negli scritti escatologici ed apologetici prodotti da Arnaldo negli anni 1300-1304. Fra la *Responsio* e tali scritti esiste un rapporto ravvicinatissimo, nel senso che si danno in molti casi corrispondenze letterali o quasi letterali fra i rispettivi passi (cfr. [III, note 86-88, 90, 94-97, 99-103, 108, 111-113, 115, 122]] = pp. 310-311, 313, 316, 317, 318, 320).

– Nella *Responsio* si trovano rinvii espliciti, puntuali e precisi a sette opere di Arnaldo, nonché a scritti profetici a lui cari e noti all'epoca entro cerchie limitatissime, quali *Columbinus* e il *Liber de Flore* (cfr. [III, in corrispondenza alle note 76-77] = pp. 306-307).

– Vi sono narrati episodi e circostanze intime della vita di Arnaldo, che lui solo poteva conoscere (cfr. [III, in corrispondenza alle note 109 e 119] = pp. 316, 319)).

Questi elementi sono a mio avviso sufficienti per dimostrare la paternità arnaldiana dell'opera. Si potrebbe tuttavia ancora eccepire che l'opera potrebbe essere stata composta da un suo strettissimo collaboratore o amico, posto

da lui al corrente delle circostanze della sua vita fin nelle circostanze più personali e nelle questioni più riservate, avente accesso alla sua vasta produzione e piena confidenza con essa, nonché precisamente informato su sue concezioni esegetiche e teologiche non attestate nelle opere raccolte nel ms. Vat. lat. 3824. Si può naturalmente eccepire all'infinito. In attesa che giunga qualche elemento in più su questo ipotetico *'alter ego'* di Arnaldo, ci limitiamo ad osservare che per ora non vi è motivo di immaginarne l'esistenza. L'unico argomento che sembra infatti postularla —la *Responsio* si riferisce ad Arnaldo senza mai nominarlo, designandolo sempre in terza persona, come il *'denuntians'*— dimostra in realtà il contrario: è infatti documentato nella produzione spirituale di Arnaldo proprio il suo andare e venire dalla prima alla terza persona verbale e il suo designarsi precisamente con il termine di *'denuntians'* (cfr. [III, nota 123] = pp. 321-322).

A Barcelona si è discusso anche della datazione dell'opera, giacché si è posto in dubbio che la *'sezione arnaldiana'* del codice dei Carmelitani facesse parte dell'antigrafo perduto del 1305. A prescindere dall'antigrafo, vi sono motivi interni alla *Responsio* che consentono di fissarne la datazione con certezza. Il termine *'post quem'* è indicato dal richiamo alla terza scarcerazione. La composizione è quindi successiva alla prima settimana di luglio del 1304 (cfr. [III, note 78-79] = pp. 307-308). Il termine *'ante quem'* è rappresentato in ogni caso dall'inizio del pontificato di Clemente V, per due ordini di motivi: a) dopo l'avvento di Clemente, nel quale Arnaldo ha grande fiducia, è impensabile che egli si esprima in termini così radicalmente negativi nei confronti della gerarchia ecclesiastica a partire dal suo vertice (cfr. [III, note 114 e 121] = pp. 317, 320), quale che sia la cerchia di pubblico cui si sta rivolgendo. b) Clemente avoca a sé l'esame delle posizioni escatologiche di Arnaldo e il giudizio su di esse (cfr. [III, in corrispondenza alla nota 174] = p. 337). Dopo tale decisione del papa, la polemica eresilogica si spegne. Quale interesse avrebbe avuto Arnaldo a riaccenderla, in termini per di più così aspri nei confronti della gerarchia? Indipendentemente dalla prova dell'antigrafo, la *Responsio* non può quindi essere stata composta dopo il 1305.

IV

També en relació a l'Expositio super XXIV capitulum Matthaei;

JAUME MENSA:

Els advertiments previs que he fet en la pregunta anterior també valen per aquesta. Consideracions:

- a) Pel que fa a la data, vegeu també la pregunta anterior;
 b) Personalment no tinc cap raó de pes per a refusar la paternitat arnaldiana. Sí que observo algunes expressions que, en principi, em semblen sospitoses: –expressions com «Església carnal», «tertius status saeculi», «tertio statu ecclesie sive mundi», «sentit carnal i literal» (de l'Escriptura).

Aquest llenguatge joaquimita no és assumit en les obres indubtablement autèntiques d'Arnau de Vilanova: cal, doncs, explicar l'origen i la gènesi d'aquest lèxic!

JOSEP PERARNAU:

Altra vegada ací hem d'agrair al prof. Potestà d'haver-nos enriquit considerablement la coneixença del contingut del dit tractat ([III, 206-217] = 324-336).

Entre les dites noves notícies hi ha la referència al «tercio statu ecclesie sive mundi» ([III, 210, nota 144] = 328, nota 145), terç estat que, en tant que un servidor els conec, és d'una banda explícitament negat, i de l'altra intencionadament evitat en els tracats autèntics d'Arnau de Vilanova, com són el *De tempore adventus Antichristi* ([II, 36, nota 142] = 60-61, nota 142), i la *Philosophia catholica et divina* (cf. ATCA, X (1991, 31-33); i en la *Confessió de Barcelona*, l'onze de juliol del 1305, en aquest punt la situació seguia essent la mateixa que la de la *Philosophia...* («Els Nostres Clàssics», 53-54, pp. 114-15).

Segurament l'edició del text proporcionarà més elements de judici.

GIAN LUCA POTESÀ:

Questione della paternità dell'Expositio super XXIV capitulum Mathei (=ESM):

Anche in questo caso solo l'edizione del testo, cui pure intendo dedicarmi in futuro, consentirà un giudizio definitivo sulla questione. Alla luce, di quanto ho scritto nella mia relazione, mi pare tuttavia che l'opera vada senz'altro considerata di Arnaldo. Ecco in sintesi i principali elementi a favore della paternità:

– L'ESM viene indicata come opera di Arnaldo nell'unico manoscritto noto (cfr. [III, 178, 8] = 291, 8).

– Era posseduta in tre copie da Arnaldo, come dimostra l'inventario della biblioteca compilato subito dopo la sua morte (cfr. [III, 217, nota 172] = 336, nota 173).

– Vi si trovano rinvii espliciti, puntuali e precisi a due scritti di Arnaldo e a numerosi testi profetici, noti in questi anni entro cerchie limitatissime

(*Liber de Flore*) o addirittura, per quanto attualmente ne sappiamo, utilizzati da lui solo (*Horoscopus*) (cfr. [III, 207-208, in corrispondenza alle note 135-137] = 325-326, note 136-138). Sulla presenza di tali testi nel resto della sua produzione si veda più sotto.

– Sono individuabili punti di contatto con la produzione arnaldiana precedente e successiva (cfr. [III, 214 e 216, in corrispondenza alle note 159 e 168] = 333, nota 160; 335, nota 169).

Datazione. Prescindiamo anche in questo caso dall'antigrafo. Vi sono elementi interni all'opera che consentono di stabilirne la datazione con notevole approssimazione. Essa è stata scritta dopo l'inizio del conclave perugino del 1304-1305, anzi quanto meno a conclave già inoltrato (cfr. [III, 212, nota 153] = 331, nota 154). Il termine *ante quem* è rappresentato dall'elezione di Clemente V. Vi si legge infatti che al pastore nerissimo (sicuramente identificabile con Benedetto XI: cfr. [III, 213, nota 155] = 332, nota 156) succederà (tempo futuro! [III, 215, nota 164] = 334, nota 165) immediatamente un pastore angelico. Si potrebbe obiettare che Arnaldo sta scrivendo già durante il pontificato di Clemente V e intende in tal modo attribuirgli, tramite una sorta di profezia ex eventu, i caratteri del papa angelico. A questa obiezione si risponde rilevando che, nel momento in cui scrive, Arnaldo è convinto di essere ancora entro il periodo della tribolazione apertasi con l'inizio del pontificato di Nicolò III e destinata a durare trent'anni (e cioè non oltre il 1306: cfr. [III, 211-212, nota 150] = 330-331, nota 151). Combinando i due elementi, se ne conclude che l'ESM venne scritta mentre il conclave era ancora in corso.

V

al Conflictus iudaeorum;

JAUME MENSA:

No conec globalment el contingut d'aquestes obres (el *Conflictus iudaeorum* i el *Contra passagium*...): ni per fragments ni per resums. En principi, em sembla versemblant l'opinió de Josep Perarnau: caldrà, però, esperar l'edició d'aquestes obres per acceptar o refusar la paternitat arnaldiana.

JOSEP PERARNAU:

En relació a aquest tema, cal fer una constatació: ni durant els dies de la «I Trobada...» ni després no em consta que ningú hagi proposat cap possible

atribució alternativa, ni tan sols com a hipòtesi de treball.

D'acord amb allò que vaig indicar durant la «I Trobada...» tinc la intenció de dedicar un primer treball al tema: *Arnau de Vilanova, polemist a antijueu a Lleida el 1303?*, destinat a la «Miscellània a honor del prof. Eusebi Colomer».

VI

al Tractatus contra passagium ad partes ultramarinas

JOSEP PERARNAU:

Cal fer extensiva a aquest tractat la constatació feta al començament de la meva resposta anterior.

VII

Hi ha criteris interns d'autenticitat d'obres arnaldianes i, en cas afirmatiu, quins?

JAUME MENSA:

1. Quan els criteris externs no permeten d'atribuir una obra (o de rebutjar-la) a Arnau de Vilanova, els criteris interns esdevenen importants.

Em semblen molt útils els criteris generals indicats per J. A. Paniagua i els assenyalats per J. Perarnau respecte de les obres espirituals.

Si observem les característiques de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova podem distingir dos tipus diferents de criteris interns: els «materials» o idees objectivades i els «formals» o d'estil. El seu valor, a fi de determinar la possible autenticitat d'obres d'Arnau de Vilanova és desigual.

Els «formals», d'«estil» o «de forma de procedir» em semblen més importants: a) perquè són constants en les obres d'Arnau de Vilanova; b) perquè no solen ésser objecte de control directe de la voluntat: sense que a voltes un determinat autor se n'adoni revelen la seva manera d'ésser i d'actuar. Solen formar part de la pròpia personalitat.

2. Em semblaria especialment útil de confrontar els principis d'exposició que fa servir Arnau de Vilanova en les seves obres indubtablement autèntiques amb els d'obres de paternitat dubtosa. En el cas de l'*Expositio super Apocalypsi* —on hi ha repetides al·lusions a unes «regulae expositionis»— ben segur que

ajudaria a conèixer millor la identitat del seu autor. Tinc el propòsit d'estudiar aquest tema, si les circumstàncies m'ho permeten.

JOSEP PERARNAU:

En aquest punt, la meua resposta tindrà dues parts, negativa i positiva.

En la part negativa crec que cal recordar que:

1. El fet que una obra es trobi en l'inventari dels llibres propietat d'Arnau de Vilanova significa, certament, que la dita obra era propietat d'ell en la seva materialitat, però de cap manera que fos seva en el sentit que en fos l'autor. I això és tan elemental, que fins i tot és demostrable el cas d'un tractat d'altri copiat personalment pel mestre, «de manu Magistri», tal com hom pot veure en [II, 23, nota 87] = 46, nota 87.

2. El coneixement de les obres d'un autor i la coincidència en moltes de les idees demostren, ben cert, coneixement i coincidència, però no que un escrit sigui atribuïble a l'autor de les obres conegudes o d'aquelles amb les quals hom coincideix. L'esforç que hom fa actualment a destriar les obres autèntiques de Tomàs d'Aquino o de Duns Scot de les que no ho són, tot i que aquestes demostrin en llurs autors un coneixement aprofundit de les obres dels dits autors i coincideixin en llurs idees, n'és la prova. No s'hi val a confondre entre dues coses tan diverses com són coneixement i coincidència d'una banda i atribució d'una obra a una persona determinada, de l'altra. Que multiplicar les indicacions de punts de coincidència no és prova d'identitat d'autor hauria d'ésser principi indiscutible, car altrament tots els autors cristians o almenys els d'una mateixa escola serien fantasmes tret d'un. Per això, ultra els que ja coneixem (escorpí, *apparens sanctitas – apparens scientia*'), assenyalaré un altre punt important d'una certa coincidència entre Arnau de Vilanova i l'autor de l'*Expositio Apocalypsis: la referència a allò que un servidor vaig anomenar 'cristianisme sociològic' en l'Alia informatio beguinorum* (168): les frases paral·leles es troben en l'*Expositio...* (64/348-350) i en el *Raonament d'Avinyó* (171/14-21). Un problema d'unicitat d'autor o de duplictat d'autors no es soluciona pel camí de subratllar només les coincidències (que, certament demostraran relacions o zones en les quals unes idees han estat compartides), ans sobretot pel de valorar les possibles incompatibilitats d'idees en els casos en què aquestes positivament divergeixen.

3. El problema de l'autenticitat arnaldiana de les obres discutides és aquest: si Arnau de Vilanova és materialment la mateixa persona que l'autor de l'*Expositio Apocalypsis*, que el del *Tractatus quidam in quo respondetur objectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi* i que el de l'*Expositio capituli XXIV Matthaei* (entorn del *Conflictus iudaeorum* i del *Tractatus contra passagium ad partes ultramarinas*, no veig que fins ara hi hagi disparitat de

parers). No repetiré les raons que he exposat més amunt, totes convergents a excloure la identitat i a demostrar l'alteritat personal entre Arnau de Vilanova d'una banda i el o els autors de les tres obres esmentades, de l'altra.

La part positiva s'ha d'encarar directament amb el tema de l'evolució i àdhuc del canvi en les idees d'Arnau de Vilanova:

1. Primer de tot, ni el fet real de la diversitat de gèneres literaris ni el de l'evolució en les idees en l'obra arnaldiana autèntica no pot suplir la manca de demostració positiva de l'autenticitat en el cas de les obres d'autoria controvertida, a les que m'acabo de referir en el núm 3. immediatament anterior.

Arnau de Vilanova certament ha evolucionat en els plantejaments dels seus escrits, ha fet un ús molt personal d'alguns dels seus arguments (el cèlebre tema de la instrumentalització!), segurament ha evolucionat fins a un cert punt quant a algunes idees (vegeu a [II, 58-66] = 85-94, l'evolució quant a la croada). El problema és si ha sostingut simultàniament posicions doctrinals contraposades, si ja no eren contradictòries, en el mateix moment i sobre punts que ell considerava (o que sembla que ell considerava) fonamentals en el seu pensament, com seria, per exemple, acceptar i no acceptar simultàniament la teoria Trinitària dels «tres status saeculi»; o valorar positivament (*Expositio Apocalypsis*, 62-64) i alhora devaluar radicalment ([II, 58-66] = 85-94) l'ús de la sola i exclusiva força militar en les croades.

Aquests dos exemples serveixen per a posar bé el problema: és acceptable un ball tal en les idees bàsiques d'Arnau de Vilanova que el faci insensible a la coherència mental exigible a un autor seriós? És Arnau de Vilanova, mentalment, un baliga-balaga?

Quant a les idees bàsiques (no quant a punts que poden ésser considerats instrumentals, armes defensives o ofensives en el foc d'una polèmica), en aquests moments i gràcies a l'aportació dels metges en la «I Trobada...», crec que es reforça la idea de la coherència d'Arnau en les posicions bàsiques. M'atreiria a dir que pot ésser instructiva en aquest sentit la lectura de les pàgines de Juan Antonio Paniagua en el segon volum d'aquestes actes (si no m'equivoco, la coherència doctrinal és l'únic instrument per a judicar de l'autenticitat d'obres arnaldianes mèdiques), o les observacions de Joseph Ziegler, en resposta a aquesta mateixa pregunta.

I així, posaré un parell d'altres casos, en els quals la coherència mancava de forma total si, per exemple, l'*Expositio Apocalypsis* fos d'Arnau de Vilanova:

—pot un autor com Arnau, que en els anys 1302-1305 presenta certs ordes religiosos com a escamots de l'Anticrist, alhora fer amb abast general la següent equivalència: 'sol = Christus = status regularium'; 'dies = clerus'; 'nox = laicus' (*Expositio Apocalypsis*, 179-180, 195, 198, 200)?

—pot un autor com Arnau de Vilanova, l'apocalíptica del qual és tan condicionada per la jueva contemporània almenys a Catalunya (el mateix prof.

Potestà reconeix ésser «Geremia 8, 7 [*el milà i la coloma*], richiamo assai caro ad Arnaldo» ([III, 195] = 311), desconnectar-se totalment de les seves creixents preocupacions antijueves i escriure tot un llibre on aquell lloc de Jeremies (com el d'Act. 1, 7) no compareix per enlloc?

La meua resposta és, doncs, clara: en Arnau de Vilanova es troba evolució de plantejaments, diversitat de gèneres literaris, i salts dialèctics a l'hora de defensar-se o d'atacar (saltos dialèctics que no sempre l'han fet quedar bé, cosa patent en el cas de les seves explicacions a ,*potentia absoluta*' i ,*potentia ordinata*', per exemple) sempre, però, dins una coherència bàsica en els punts fonamentals, punts que han anat compareixent en les pàgines d'aquest volum.

2. S'ha repetit la paraula ,*svolta-girada*', que seria una ruptura, entre un Arnau anterior i un de posterior al viatge a Itàlia del 1304-1305. El trencament s'hauria consumat i seria perceptible entre el *Tractatus in quo respondetur objectionibus...* i l'*Expositio in XXIV cap. Matthaei*. Si l'entenc bé, ultra l'autoritat d'Herbert Grundmann, el raonament en què es basa aquesta teoria és el següent: entre les dues obres esmentades és perceptible una fractura; per tant en les idees d'Arnau de Vilanova hi ha hagut una fractura. El raonament seria perfecte si les dites dues obres (i d'altres) fossin d'Arnau de Vilanova, «quod est demonstrandum».

Jo també penso que hi ha hagut un canvi de ruta, ja perceptible en la comparació entre el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* i la *Philosophia catholica et divina* (aquestes sí que són obres autèntiques). Escaldat per les males conseqüències del *De tempore adventus Antichristi*, en la *Philosophia...*, Arnau deixa les disquisicions escolàstiques en les que ell mateix accepta d'haver-se posat amb el *De tempore...* i, com que «in agibilibus est cognitio sterilis, ad quam non sequitur nostrum opus» (em penso que la significació és diàfana: deixem estar les especulacions!), es dedica a una «ars... ex theorica et practica constituta» (ATCA, X (1991), 59/17-19), la d'impulsar «la veritat del cristianisme», és a dir, la seva autenticitat, a la qual anirà destinada (fora d'alguna obra imposada per les necessitats de la polèmica, com és ara l'*Antidotum... contra Martinum d'Atbeca*, o per les circumstàncies, com la *Confessió de Barcelona*) l'obra posterior, almenys la que un servidor conec: l'*Allocutio christini...* i la *Informació espiritual per al rei Frederic*, les *Informationes beguinorum*, el *De helemosina et sacrificio*, el *Per ciò che molti*, l'*Ad priorissam*, *De caritate*. l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, el mateix *Raonament d'Avinyó*. És aquesta la ,*svolta*' real d'Arnau de Vilanova. I no puc deixar d'alegrar-me que en la resposta a aquesta pregunta Joseph Ziegler consideri «not particularly professional» una de les preteses informacions intrasferibles del *Tractatus quidam in quo respondetur objectionibus...*, i que, en canvi, constati una ,*medical frame of mind*' en les obres autèntiques; i un servidor penso que aquesta mentalitat és la que es manifesta en aquella decisió d'abandonar les especulacions i de dedicar-se a una «ars... ex theorica et

practica constituta», que el farà inclinar en el futur, metge i reformador alhora, damunt el cos empestat de l'Església.

JOSEPH ZIEGLER:

Is it possible to use the 'medical language' in a text as an internal criterion of authenticity? My paper suggests that Arnau's spiritual texts reflect a 'medical frame of mind' which is also expressed by the excessive use of bodily metaphors and frequent allusions to diseases. The content of the metaphor is usually not specifically medical. Arnau could have drawn it from the Bible or the current language of the clerics. What is unique about this language is the density of these metaphors, the fact that they provide almost the sole source of figurative language, and the medical frame of mind they uncover.

I therefore suggest that one cautiously adopt this internal criterion as an auxiliary indication of authenticity. Caution is needed because indiscriminate use of the criterion may lead to pitfalls.

According to the author of *Tractatus quidam...* it was in a state of acute physical suffering (severe pain to the head and the legs as well as chest condition) that the divine word was transmitted to him and freed him from his physical feebleness. Yet the description of the disease with which he was afflicted and the notion that lying on the spleen may cause hallucinations are not particularly professional. Similar 'medical' scenarios frequently appear when laymen and women describe the moment of revelation which legitimizes their prophetic activity. Hence this paragraph cannot bear much weight in the debate on Arnau's authorship of this particular treatise (see note 132 in my paper).

Jaume Mensa i Valls brings in [I, 81-82, note 281] = 194, note 281, of his paper all the 'medical' allusions he has found in the *Expositio super Apocalypsi. Collyrium* (Apoc. 3.18) which cleanses the eye and restores the sight is a term Arnau uses also in his *consilia*. (See Arnau's letter to Bremon the Lord of Montferrer (1304/5) in: J. CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (Barcelona, 1950), p.25 where Arnau prescribes collyrium made of sea-water and seeds of serapine for improving the eye-sight). As for describing physicians (together with lawyers and philosophers) as 'doctores mundani', this is fully compatible with Arnau's opinion in his later authentic texts. Cf. *Per ciò que molti*, in: MANSELLI, *La religiosità...*, pp. 97-98.

Neither of these observations provides a decisive proof of authenticity or otherwise. They merely reduce the number of arguments which form the current debate. So rather than looking for specific medical allusions in a text, one should look for marks of what I called the author's 'medical frame of mind'. However this criterion cannot be the sole determinant of authorship

and it can merely serve in an auxiliary role.

VIII

Pot haver-hi algun dubte de la no-autenticitat d'unes profecies escrites durant el segle XV i atribuïdes a Arnau de Vilanova?

JAUME MENSA:

No hi ha dubte de la no-autenticitat arnaldiana de les profecies atribuïdes a Arnau de Vilanova (publicades per Jaume de Puig).

JOSEP PERARNAU:

No cal dir que Arnau de Vilanova, en tant que autor, no hi té res a veure. Però ultra la de per què hom li atribuïa tals coses, hi ha dues preguntes més: 1) és un sol text o més d'un, elaborat per etapes amb el procediment d'afegir paràgrafs nous a mesura que nous esdeveniments incitaven les dots 'profètiques' d'algun comentarista polític-eclesiàstic; i 2) qui pogué ésser el dit comentarista (o els dits comentaristes, car difícilment pot ésser un sol home el qui pledegi a favor de Benet XIII en la segona dècada del segle XV, a favor d'Alfons dit el Magnànim en les seves dècades centrals, i, sembla, a favor de Ferran el Catòlic ja en entrar al segle XVI; i sobretot, quina era o quines eren les intencions polítiques, al servei de la o de les quals eren publicades les dites 'profecies'.

* *

En la darrera sessió de la «I Trobada...», Francesco Santi proposà una altra pregunta:

Se pare plausibile o almeno accettabile l'idea che nel 'corpus' medico arnaldiano ci siano autore, editore (propagatore), attore, ispiratore.

JAUME MENSA:

Em sembla molt útil preguntar-se per què Arnau de Vilanova va ésser un 'home perxer' i per què algunes de les seves conviccions religioses, en concret, van ésser assumides per grups d' 'espirituals'. Hom té la impressió que en alguns casos aquests 'espirituals' van fer síntesi de tesis arnaldianes amb d'altres de provinents de franciscans 'espirituals' i fins i tot amb algunes de Ramon Llull.

Ben segur que el nivell de responsabilitat personal pot variar poc o molt, segons l'estil i el gènere propi de cada obra: traduccions, resums d'altres obres, comentaris..., etc.

Però això non ha de treure sentit i valor a la pregunta sobre l'autenticitat / no autenticitat arnaldiana (en persona) d'algunes obres de l'autor català.